

Znanost ni nepristranska – nemški nacionalizem na Inštitutu za geografijo Univerze v Gradcu s poudarkom na protislovenstvu

PETER ČEDE

Institut für Geographie und Raumforschung, Umwelt-, Regional- und Bildungswissenschaftliche Fakultät, Karl-Franzens-Universität Graz, Heinrichstraße 36, A 8010 Graz, peter.cede@uni-graz.at

DIETER FLECK

Institut für Geographie und Raumforschung, Umwelt-, Regional- und Bildungswissenschaftliche Fakultät, Karl-Franzens-Universität Graz, Heinrichstraße 36, A 8010 Graz, fleck@regionalentwicklung.eu

DOI: <https://doi.org/10.18690/scn.18.1.188-212.2025>

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Prevedeni članek iz nemščine (Čede, Fleck 2021) je študija o nemškem nacionalizmu na Inštitutu za geografijo Univerze v Gradcu, ki se osredinja na protislovensko tematiko. Obravnava graške geografe, ki so se o Slovencih oz. Sloveniji izrekli pod vplivom nemškonacionalne miselnosti. Iz preučenih besedil je razvidno, da so bili avtorji natančno seznanjeni z nemško nacionalistično literaturo, očitna je tudi politična in družbeno-kulturna miselnost, ki je usmerjala njihovo raziskovanje. Študija temelji na hermenevtični besedilni interpretaciji.

Čede and Fleck's article translated from German (Čede, Fleck 2021) is a study on German nationalism at the Institute of Geography of the University of Graz. It focuses on anti-Slovenian topics, discussing Graz geographers who spoke about Slovenes or Slovenia under the influence of German nationalist mentality. The studied texts show that the authors were closely acquainted with German nationalist literature. Also the political and socio-cultural mentality that guided the authors' research is now quite in the open. The study is based on hermeneutic textual interpretation.

Ključne besede: Inštitut za geografijo, Gradec, nemški nacionalizem, protislovenstvo, Richter, Sieger, Wutte, Maull, Schneefuss, Morawetz, Straka, Paschinger

Key words: Institute of Geography, Graz, German nationalism, anti-Slavism, Richter, Sieger, Wutte, Maull, Schneefuss, Morawetz, Straka, Paschinger

Predstavitev problema in opredelitev ciljev¹

V nasprotju z drugimi avstrijskimi univerzami se je naraščajoči nemški nacionalizem v drugi polovici 19. stoletja še posebej uveljavil na Univerzi Karla in Franca v Gradcu – zaradi geografske bližine pretežno slovensko govoreče Južne Štajerske je ob antisemitizmu prevzel predvsem protislovenske poteze. Na Geografskem inštitutu se je takrat ustalila značilna nemška nacionalna miselnost, da je nemški narod večvreden in nadvladuje vse slovanske narode. »Protislovenska intelektualna tradicija v Avstriji« (Promitzer 2003: 184) se je izražala v poudarjenem raziskovanju »vzhoda in jugovzhoda«, poučevanju in včlanjevanju zaposlenih v nemškonacionalne organizacije, po priključitvi Avstrije Hitlerjevi Nemčiji leta 1938 pa tudi v nacionalsocialistične.

Antisemitizem je bil značilen za nemški nacionalizem in so o njem pisali v številnih univerzitetnih in drugih publikacijah (npr. Enderle-Burcel, Reiter-Zatloukal 2018, Serloth 2019, Wassermann 2002a, 2002b). Protislovenstvo, ki je bilo posebna regionalna različica nemškega nacionalizma, pa ni bilo pogosto obravnavano. Razprava predstavlja znanstvene publikacije sodelavcev Geografskega inštituta Univerze Karla in Franca (sodelavk v obravnavanem obdobju na Inštitutu ni bilo), ki so objavljali protislovenske prispevke. Osredinjenje na protislovenske vsebine je smiselno, ker drugih (rasističnih ali antisemitističnih) predsodkov in izjav v pregledanih publikacijah ni bilo.

Zadnja obsežna študija o zgodovinskem razvoju Inštituta za geografijo (Morawetz in Paschinger 1987) protislovenske tematike ne obravnava, zelo obrobno pa je zastopana tudi v jubilejnih objavah ob 150-letnici Avstrijskega geografskega združenja (Kretschmer 2007), v Lichtenbergerjevi predstavitvi avstrijske geografske vede (Lichtenberger 2009) in v razpravi Fassmanna (2011). Izraz *graška geografija* v tem prispevku iz pragmatičnih razlogov označuje redne člane Inštituta za geografijo in geografe, ki so na njem nekaj časa znanstveno delovali.

Cilj študije je posamična obravnava graških geografov, ki so se o Slovencih oz. Sloveniji izrekli pod vplivom nemškonacionalne miselnosti. Iz preučenih besedil je razvidno, da so bili avtorji natančno seznanjeni z nemško nacionalistično literaturo, kar omogoča vpogled v njihova raznolika osebna in družbeno-politična ozadja. Očitna postane tudi politična in družbeno-kulturna miselnost, ki je usmerjala njihovo raziskovanje. Študija temelji na hermenevitični besedilni interpretaciji, metode besedilne analize nisva uporabila.

¹ Prevod članka Čede, Fleck (2021), ki je izšel v 51. številki *Grazer Schriften der Geographie und Raumforschung* (tematska številka 150 Jahre Grazer Geographie 1871–2021), publikaciji Inštituta za geografijo in prostorske raziskave Univerze Karla in Franca v Gradcu (Institut für Geographie und Raumforschung der Karl-Franzens-Universität Graz). Članek je prevedla Vida Jesenšek in je objavljen z dovoljenjem avtorjev. Izvirna objava (*Wissenschaft ist nicht wertfrei – Deutschnationalismus am Institut für Geographie der Universität Graz mit dem Fokus auf Antislowenismus*) je dostopna na <https://unipub.uni-graz.at/gsgf/periodical/titleinfo/6887069>.

Branik pred slovanskim jugovzhodom – ideološki referenčni okvir

»Najbolj nemško mesto vseh nemških mest« – nemški nacionalizem v Gradcu

Po spodleteli revoluciji leta 1848 se je število prebivalcev glavnega mesta dežele Štajerske močno povečalo (98.229 prebivalcev leta 1869, 168.808 prebivalcev leta 1900 znotraj sedanjih meja mestne občine), zato je Gradec ob prelomu 19. in 20. stoletja pridobil status velikega mesta. Liberalistična miselnost se je izgubila. V mestu na jugovzhodnem obrobju nemškega govornega prostora (na vodilnih položajih je bilo veliko število nemškonacionalno opredeljenih Neštajercev) se je utrdil močen nemškonacionalni tabor. Jezikovna uredba avstrijskega ministrskega predsednika grofa Felixa Kasimirja von Badenija (Badenische Sprachverordnung, 1897) je njihov položaj še dodatno radikalizirala (Dienes 2008: 99–100).

Gradec je postal trdnjava nemštva, najtrdnjši branik naroda, kar se je potrdilo tudi s preimenovanje trga Am Eisernen Tor v Bismarckplatz (1899) in z oznako, da je Gradec postal »najbolj nemško avstrijsko mesto« (Amtsblatt der landesfürstlichen Hauptstadt, 1907). Že leta 1875 so slovanski koren imena Graz poskušali prikriti z zastarelo in neznanstveno, vendar še danes živečo bavarsko etimologijo. Mesto je leta 1880 pridobilo pomemben položaj zaradi nemškonacionalnega društva Schulverein, ki je bilo soustanovljeno v Gradcu. Občinski svet je leta 1910 ustanovil Odbor za ohranitev nemškosti Gradca (Ausschuss zur Wahrung des deutschen Wesens in Graz), ki se je usmeril predvsem proti t. i. slovanski nevarnosti, pred katero je svaril nemškonacionalni tisk (*Grazer Tagblatt*). Šlo je za pretirano slovenofobijo, saj je bilo slovensko govorečega prebivalstva v mestu malo in ni imelo nobenega političnega vpliva (Dienes 2008: 100–103, Senarclens de Grancy 2001: 88–89, Uhl 2006: 8).

Podoba mesta je še danes zaznamovana s tedanjim nemškim nacionalizmom – poleg zasebnih gradenj v meščanskih predelih mesta na levem bregu Mure predvsem z arhitekturnim slogom pomembnih javnih stavb, zgrajenih v drugi polovici 19. in v zgodnjih letih 20. stoletja. Prevladujoče nemškonacionalno meščanstvo, ki je obvladovalo graški Mestni svet, je tako širilo svoj ugled v javnosti. Arhitektura je postajala metafora za nemškonacionalno držo, usmerjeno proti »slovanskemu barbarstvu«. Nemški arhitekturni slog se kaže npr. v severnonemški opečni neogotiki Cerkve Srca Jezusovega (Herz-Jesu-Kirche), v nemškorenesančnih formah mestne hiše (Rathaus) in magistrata (Städtisches Amtshaus) ter pri srednjeveško naivnem okrasju na fasadah nürnberških najemniških hiš (Nürnberghäuser). Neobaročni arhitekturni slog je prišel do izraza tudi pri izgradnji graškega mestnega gledališča (Grazer Stadttheater), tj. današnje graške opere (Grazer Oper). Pomembnost nemškega nacionalizma v Gradcu se je tik pred začetkom prve svetovne vojne kazala tudi v prostorskem oblikovanju mesta po vzoru nemškega Münchna, s tem pa se je Gradec oddaljil od večetničnega Dunaja, ki je dotlej veljal za vzor urbanističnega urejanja

prostora. Ceste in ulice so se imenovala po nemških junakih, pesnikih, mislecih in umetnikih, npr. Plüddemanngasse, Theodor Körner Straße, Wielandgasse (Senarclens de Grancy 2001: 90–91, Uhl 2006: 3).

»Znanost v službi obrambe naroda« – nemški nacionalizem na Univerzi Karla in Franca

Na politizacijo univerzitetnega akademskega življenja je odločilno vplival položaj mesta, ki je po nemškem nacionalnem pogledu veljalo za »branik pred slovanskim jugovzhodom«. Znanost se je po avstrijsko-pruski vojni (1866) in ustanovitvi Nemškega cesarstva (1871) vedno močneje opirala na idealizirane nemške zglede. Večina profesorjev, znanstvenih sodelavcev in študentov je bila naklonjena nemškim nacionalnim idejam. Ta miselnost se kaže tudi v ustanovitvi številnih študentskih nemškonacionalnih združenj v 60. in 70. letih 19. stoletja (Concordia, Tartarus, Arminia idr.). Načelo t. i. ljudskega državljanstva (Volksbürgerschaft) je postal nemški nacionalizem, ki se je vedno bolj uveljavljal kot politična in celo biološko opredeljena in posledično edina možna ideologija. Povzdignil se je do te mere, da je bila v obrambi pred drugimi nacionalnostmi v Habsburški monarhiji vsaka drugačna ideološka usmerjenost označena za zanikanje ljudstva. Večina fakultet, na katerih so študirali predvsem nemškonacionalno organizirani študenti, je zato zahtevala, da mora univerzo voditi nacionalno usmerjeni rektor. Za nemški nacionalizem na Univerzi Karla in Franca je bilo med drugim značilno, da so na odprtju novega glavnega univerzitetnega poslopja leta 1895 namesto cesarske himne prepevali *Pesem Nemčije* (Deutschlandlied) (Höflehner 1985: 39–40, 2006: 66–73, Kastrun in Pichler 2013: 7, Liebmann 1985: 161–166).

Po spremembi univerzitetnega zakona v času Prve republike (1922) so se avstrijske univerze izrecno opredelile kot nemške raziskovalne in izobraževalne ustanove. Profesorji in študenti nenemškega, tj. nearijskega porekla so imeli le še status gosta. Po razpustitvi Monarhije sta se na Univerzi Karla in Franca še močneje uveljavila načelo ljudskega državljanstva in moralno sporen rasni kriterij – razumljivo je, da je takoj začel naraščati tudi antisemitizem. Zaradi večinoma nemškonacionalno in antisemitsko usmerjenih katoliških študentskih združenj in premirja med nemškonacionalnim in katoliškim taborom je prišlo do več protižidovskih in protisocialističnih agitacij, politične posledice pa sta v 30. letih pustila tudi vpis nemško govorečih študentov iz držav naslednic razpuščene monarhije in politično motivirano priseljevanje študentov iz Nemškega cesarstva (Höflehner 1985: 39–40, 2006: 66–73, Kastrun/Pichler 2013: 7, Liebmann 1985: 161–166).

Nemškonacionalna ideologija je na univerzi dosegla vrhunec marca 1938 po priključitvi Avstrije k Hitlerjevi Nemčiji. Prorektor se je posebej zahvalil Hitlerju z besedami, da bo graška univerza na obmejnem nemškem jugovzhodu neposredno sodelovala pri srečnem delovanju nemškega naroda (Höflehner

2006: 185). Nemškonacionalna univerzitetna elita je bila navdušena. Akademski senat je marca 1938 prosil Hitlerja, naj bo pokrovitelj graške univerze in dovoli, da se po njem imenuje Univerza Adolfa Hitlerja (Österreichisches Staatsarchiv, 2018).

Nemški nacionalizem je po drugi svetovni vojni na Univerzi Karla in Franca (in tudi med prebivalci Gradca) izgubil vpliv in pomen, ni pa ostal pozabljen. V času Druge republike številni profesorji in študenti niso spremenili svojih nazorov, določen vpliv pa so obdržala tudi desna ekstremistična študentska združenja. Soočanje z »rjavim madežem« se je v Avstriji in na avstrijskih univerzah začelo šele po aferi Waldheim konec 20. stoletja in še vedno traja (Kaspar et al. 2017).

Protislovenstvo in nemški nacionalizem na graškem Inštitutu za geografijo

»Kakor je v koroškem spopadu za svobodo, odločilno zaznamovanem z oboroženim bojem, znanost ustvarila temelje za duhovno obrambo, brez katere bi bila zmaga komaj možna, tako naj tudi v prihodnosti deluje v službi nacionalne obrambe.«² Po Fischerju (1980: 21) citirane besede koroškega zgodovinarja Martina Wutteja, ki je bil med letoma 1900 in 1902 na Inštitutu za geografijo graške univerze asistent pri Eduardu Richterju, jasno ponazarjajo duhovno obzorje in odnos avstrijske nemškonacionalne elite do sosedskih nenemško govorečih narodnostnih skupin.

Trdna zasidranost nemškega nacionalizma na univerzah in s tem tudi na Inštitutu za geografijo je bila razvidna iz sodelovanja akademskega osebja in študentov v nemškonacionalnih društvih in združenjih. Pred drugo svetovno vojno in med njo je dosegla vrhunec z včlanjevanjem v NSDAP in s sodelovanjem v različnih nacionalsocialističnih organizacijah, npr. v NSDDB (Nationalsozialistischer Deutscher Dozentenbund).

Nemškonacionalni »duhovni obrambni boj« je bil prisoten tudi v znanstvenih publikacijah – na graškem Inštitutu za geografijo predvsem s protislovensko nastrojenimi objavami (Čede et al. 2014), ki so zagovarjale klasična stališča nemškonacionalne »vzhodne in jugovzhodne znanosti«: (1) Nemci so kulturno in gospodarsko boljši od Nenemcev, tj. Slovencev. (2) Nemci so večinoma miroljubni in so žrtve agresije, ki jo spodbujajo Nenemci, tj. Slovenci. (3) Slovenci (Vindišarji) na Koroškem in Spodnjem Štajerskem živijo na »nemških kulturnih tleh« (Penck 1925) in pripadajo »nemškim kulturnim krogom«. Prevladovala

² »Wie im Kärntner Freiheitskampf, für dessen Erfolg in erster Linie allerdings der Kampf mit den Waffen in der Hand entscheidend war, die Wissenschaft die Grundlagen für den geistigen Abwehrkampf geschaffen hat, ohne den der Sieg kaum möglich gewesen wäre, so soll sie auch in Zukunft in den Dienst der nationalen Verteidigung gestellt werden.« M. Wutte, cit. po Fischerju (1980: 21)

so značilne protislovenske trditve, da: (a) se vindišarski jezik jasno razlikuje od slovenskega knjižnega jezika; (b) vsaj na Koroškem in Spodnjem Štajerskem poteka »naravna« germanizacija, saj se Slovenci »prostovoljno« podreajo nemškonacionalnemu vplivu; (c) bo v nasprotnem primeru »miroljubno sobivanje obeh narodov« moteno »od zunaj« oz. »s prevratnim delovanjem zavednih Slovencev« (Fischer 1980: 21). Poskusi slovenskega jezikovnega osamosvajanja (raba normativnih priročnikov slovenskega jezika – slovnica, pravopis in slovar), uveljavljanje slovenščine kot enakovrednega učnega jezika v šolah in uporaba slovenskih topografskih napisov so bili razumljeni kot domišljavi in agresivni slovenski napadi na nemštvo.

Nemški nacionalizem na Inštitutu za geografijo ni bil omejen samo na stereotipno protislovensko držo, saj je predvsem v medvojnem obdobju in med drugo svetovno vojno prevladovala splošna nemškonacionalna miselnost. Fassmann (2011: 121–122) govori o času »političnih predstavnikov stroke«, s čimer je mišljeno obdobje delovanja obeh ordinarijev, Roberta Siegerja in Otta Maulla.

Tipičen predstavnik nemškonacionalnega »raziskovanja vzhoda«, ki ni upošteval slovenstva, je bil geograf nemškega porekla Herbert Schlenger. Ves čas se je raziskovalno ukvarjal z vzhodno tematiko, ki je s svojo nacionalno usmerjenostjo prekašala nemške kulturne dosežke (Mühle 2004: 586) – oblikovala in razširjala je večvrednost rasne ideologije (Herrenmenschen-Ideologie) in postavila temelje za politiko osvajanja življenjskega prostora na vzhodu (Weber, 1999). Schlenger se je včlanil v NSDAP leta 1937, leta 1938 je postal docent, leta 1940 vodja novoustanovljenega Urada za šlezijsko družbo in kulturo (Amt für Schlesische Landeskunde) in leta 1944 izredni profesor (Morawetz in Paschinger 1987: 28). Leta 1950 je sodeloval pri ustanovitvi znanstvenega združenja za raziskovanje zgodovinskih, družbenih in kulturnih vprašanj vzhodne Evrope (Johann Gottfried Herder-Forschungsrat) (Wikipedia 2020a), leta 1954 je postal redni profesor za geografijo na graški univerzi, leta 1957 pa se je preselil v Kiel. Schlengerjeva kariera kaže kadrovske in metodološke kontinuitete v nemškem »raziskovanju vzhoda«, ki je splošno prisotna pri delovanju nemških univerz, vključno tudi na Inštitutu za geografijo Univerze v Gradcu.

Na razvoj nemškonacionalne in protislovenske miselnosti na Inštitutu za geografijo so vplivali npr. Richter, Sieger, Wutte, Maull, Schneefuss, Morawetz, Straka in Paschinger. Fassmannova ugotovitev, da se je graška geografija po drugi svetovni vojni otresla političnih vplivov (Fassmann 2011: 125–126), velja za osrednje raziskovalno delo, nemškonacionalna in protislovenska nastrojenost pa se je obdržala vse do 80. let 20. stoletja.

Eduard Richter

V neposredni povezavi z izhodiščnim vprašanjem te študije je spor Eduarda Richterja z nekdanjim kolegom in gorniškim tovarišem Johannesom Frischaufo. V avstro-ogrskem in tudi nemškem prostoru je vzbudil veliko pozornosti

in ga je treba obravnavati glede na narodnostne konflikte na Štajerskem (Malli 1975: 157). Frischauf je raziskoval Kamniške in Savinjske Alpe in je bil Slovencem naklonjen – bil je med ustanovnimi člani Planinskega društva Celje (Blažek 1994: 23). Spor z nemškonacionalnim graškim univerzitetnim okoljem, še posebej z Richterjem, je nastal zaradi strokovnih vprašanj glede raziskovanja Alp, vendar se je postopoma razvil v nacionalnopolitično vprašanje:

Tretji dejavnik se je nanašal na to, da je znal Richter politične spletke izvrstno izrabiti za ohranitev svojega ugleda. Nemškonacionalno trmo in odločno nepopustljivost, ki sta se v 90. letih v Gradcu naravnost razcveteli – Gradec je vendar veljal za najbolj nemško vseh nemških mest –, je znal do konca izkoristiti. [...] Dejstvo, da sem v 70. letih za Štajersko planinsko zvezo (Steirischer Gebirgsverein) in Avstrijski turistični klub (Österreichischer Touristenklub) raziskoval v slovenskih Alpah [...] in na slovenskem ozemlju ponovno delal od leta 1894 ob izgradnji deželne ceste Ljubno–Luče–Solčava ter agitaciji za povezavo med dolinama Savinje in Bele, je privedlo do tega, da so zloglasni in nesposobni posamezniki nacionalistično hujskanje uporabili za svojo temačno dejavnost. V graškem časopisu *Grazer Tagblatt* so me označili za »častnega Slovenca« in mi s tem obesili za vrat cel trop brezobzirnih in propadlih Nemcev, ki so svoje nemštvo običajno utrjevali z uničevanjem piva.³ (Frischauf 1905: 28–29)

Politizacija strokovnega spora in preusmeritev na nacionalistično področje je bil taktični maneuver spretnega Richterja (Malli 1975: 157), ki naj bi izigral tudi svoje stike z graškimi nemškonacionalnimi študentskimi združenji, čeprav je bil član udarnega dunajskega združenja Silensia (Grimm/Besser-Walzel 1986: 351). Nemške nacionalne ideje sicer niso prisotne v Richterjevih objavah.

Robert Sieger

Ob smrti Roberta Siegerja je Eduard Brückner v nekrologu zapisal, da gre za »najbolj avstrijskega geografa« (Morawetz in Paschinger 1987: 14; Fassmann 2011: 123). Močno je bil vpet tudi v nemško nacionalno okolje, kot je to razvidno iz njegovega delovanja v Nemškem zaščitnem združenju (Deutscher

³ »Ein drittes Moment war, daß Richter die politischen Machenschaften trefflichst zur Wahrung seines Ansehens zu verwerten verstand. Die deutschnationale Strammheit, die in Graz in den neunziger Jahren in höchster Blüte stand – Graz galt als die deutscheste aller deutschen Städte! – hatte er vollends ausgenützt. (...) Der Umstand, daß ich in den siebziger Jahren für den Steirischen Gebirgsverein und Österr. Touristenklub in den slovenischen Alpen Arbeiten ausgeführt hatte (...) von 1894 an in Folge des Baues der Landesstraße Laufen – Leutsch – Sulzbach und in der Agitation einer Verbindung der Täler Sann und Vellach wieder in slovenischen Gebieten arbeitete, gab Veranlassung, dass anrühige Individuen, welche die Nationalitäten-Hetze für ihre Dunkelarbeit verwerteten, mir im 'Grazer Tagblatt' den Namen 'Ehrenslovene' verschafften, was damals wieder genügend war, mir die ganze Meute jener urteilslosen und verkommenen Deutschen, die meistens im Vertilgen der Biere das Deutschtum zu kräftigen glaubten, an den Hals zu hetzen.« (Frischauf 1905: 28–29)

Schutzbund) (Mayer 1927: 21). Sieger se je med prvo svetovno vojno zelo ukvarjal s politično geografijo⁴ in je kot svetovalec za geografska vprašanja sodeloval tudi v avstrijski delegaciji na mirovnih pogajanjih v Saint-Germainu (Höflehner 1985: 139). Zanimalo ga je predvsem vprašanje meje med mlado Republiko Avstrijo in novoustanovljeno Državo SHS, in sicer se je zavzemal za razmejitve na t. i. vitanjski črti (Uršlja gora–Paški Kozjak–Konjiška gora–Boč–Donačka gora).

Kolonialni in nemškonacionalni stereotipi so najbolj razvidni iz memoranduma univerzitetnega akademskega senata (Sieger et al. 1919). »Umik slovenskega elementa« (Fischer 1980: 25) naj bi bil v skladu z naravnimi zakoni, ponazorjen pa je z zgodovino Ptuja: »[...] najbrž so bili ob tem imenovani južnjaki in Judje, ne pa tudi Vendi. Gotovo so se taki našli tudi v mestu, vendar pa so se naravnost po pravilih stopili z nemškim prebivalstvom.«⁵ (Sieger et al. 1919: 27) Podobno naj bi veljalo tudi za Maribor: »[...] toda Slovani in Romani so se praviloma asimilirali«⁶ (Sieger et al. 1919: 28). V memorandumu je predpostavljena tudi t. i. vindišarska teorija, ki jo je na Koroškem kasneje zastopal Wutte (1927): »Vindišarski pogovorni jezik (op. avtorjev) se močno razlikuje od knjižne slovenščine, ki je izšla iz kranjske osnove, zato se je štajerski kmečki otroci naučijo šele v šoli.«⁷ (Sieger et al. 1919: 33) Tudi v kasnejših objavah se pri Siegerju ponavljajo nemškonacionalni argumenti. Vitanjsko črto, ki jo je predlagal in po kateri naj bi potekala avstrijsko-slovenska meja, je označil kot mejo med kranjskim in vindišarskim narečjem, kar se kaže v poimenovanjih ljudstva, navad, običajev in domovinskega občutenja (Sieger 1924: 15).

Sieger (1925) je v predavanju *Nemštvo od Adiže do Donave* (Das Deutschtum von der Etsch bis zur Donau) obravnaval nemštvo v jugovzhodnih mejnih območjih. Piše o »raztrgani Tirolski«, »ogroženi Koroški«, »ločeni Spodnji Štajerski« in »osvobojenem Gradiščanskem«. Predavanje je vsebinsko in jezikovno v popolnem sozvočju z nemškonacionalnim duhom časa. Izstopa večkratno poudarjanje razlik med »miroljubnim nemštvom« in »agresivnimi nemškimi sovražniki«:

Tu se zato od enega do drugega štetja pokaže tudi največ premikov, če so ta štetja brez samovoljnih vplivov, kakor jih ni bilo pri avstrijskih štetjih z nemške strani, kar pa ne

⁴ Prim. njegovi razpravi *Die geographischen Grundlagen der österreichisch-ungarischen Monarchie und ihrer Außenpolitik* (1915) in *Der österreichische Staatsgedanke und seine geographischen Grundlagen* (1918).

⁵ »[...] wohl werden dabei Welsche und Juden genannt, aber kein Wende. Sicher gab es solche auch in der Stadt, aber sie gingen geradezu gesetzmäßig in der deutschen Bevölkerungsmehrheit auf.« (Sieger et al. 1919: 27)

⁶ »[...] aber Slawen und Romanen assimilierten sich gesetzmäßig« (Sieger et al. 1919: 28).

⁷ »Sie [die »windische« Umgangssprache] unterscheidet sich stark von dem auf Krainer Grundlage erwachsenen Schriftslowenischen, so dass dieses den steierischen Bauernkindern erst durch die Schule beigebracht werden muss.« (Sieger et al. 1919: 33)

velja vedno za države naslednice in vplivanje iz Nemcem sovražnih strani.⁸ (Sieger 1925: 7)

Martin Wutte

Nemškonacionalni in kasneje nacionalsocialistični koroški zgodovinar Martin Wutte – leta 1942 se je včlanil v NSDAP – je bil po študiju v Gradcu med letoma 1900 in 1902 asistent na graškem Inštitutu za geografijo. V biografiji je poudarjal, da je nanj močno vplival Richter:

Določili so me za njegovega (Richterjevega, op. avtorjev) drugega asistenta. Tako me je posrkal tok zgodovinske geografije, ki je do konca življenja nisem več zapustil. Poleg tega me je Richter usmeril k študiju jezikovnega in narodnostnega razvoja moje domovine: 1898 mi je naložil seminarsko nalogo o jezikovnih razmerah na Koroškem in dve leti kasneje geografsko predstavitev Celovške kotline, ki je veljala za domačo nalogo pri učiteljskem izpitu.⁹ (Burz 2012: 215–216)

Po asistentski službi na univerzi je poklicno pot nadaljeval kot zgodovinar na Koroškem – med letoma 1907 in 1938 je bil tajnik Koroškega zgodovinskega društva (Kärntner Geschichtsverein), med letoma 1913 in 1939 urednik časopisa Carinthia in med letoma 1923 in 1939 direktor Koroškega pokrajinskega arhiva (Kärntner Landesarchiv) (Wikipedia 2020b).

Posebej pomembna je njegova vindišarska teorija, utemeljena leta 1927 v razpravi *Deutsch – Windisch – Slowenisch*. Koroški Slovenci so zaradi naravnih razmer in zgodovinskega razvoja bližji Nemcem na Koroškem kot Slovencem na Kranjskem. Koroške Slovence je razdelil na skupino »nacionalnih Slovencev« in na skupino »domovinsko zavednih in Nemcem prijaznih Slovencev«, ki naj ne bi bili pravi Slovenci, temveč Vindišarji. Wuttejeva vindišarska teorija se je obdržala globoko v 20. stoletje. Čeprav so bili njegovi jezikoslovni dokazi (»vindišarski jezik je glede na nemške izposojenke izrazito mešan jezik, ki se zelo razlikuje od nove slovenščine«) znanstveno že večkrat ovrženi (Fischer 1980, Priestley 1997), je avstrijski statistični urad (Österreichisches Statistisches Zentralamt) ob ljudskem štetju leta 2001 še vedno spraševal po »vindišarskem pogovornem jeziku«. Ne preseneča, da so številni graški geografi ustrezljivo

⁸ »Hier zeigen sich daher auch die meisten Verschiebungen von einer Sprachzählung zur anderen, wenn diese Zählungen auch so frei von willkürlicher Beeinflussung sind, wie die österreichischen es wenigstens von deutscher Seite aus waren und wie die der Nachbarstaaten es von deutschfeindlicher Seite aus nicht überall sind.« (Sieger 1925: 7)

⁹ »Ich wurde zu seinem 2. Assistenten bestellt. So kam ich ins Fahrwasser der historischen Geographie, das ich Zeit meines Lebens nicht mehr verließ. Richter hat mir auch den Weg zum Studium der sprachlichen und völkischen Entwicklung meines Heimatlandes gewiesen, indem er mir 1898 eine Seminararbeit über die sprachlichen Verhältnisse Kärntens und zwei Jahre später eine geographische Darstellung des Klagenfurter Beckens als Hausarbeit für die Lehramtsprüfung gab.« (Burz 2012: 215–216)

sledili vindišarski teoriji in jo zastopali tudi v razpravah o Spodnji Štajerski (npr. Morawetz 1942: 31, Paschinger 1957: 27, 1976: 168, 1985: 179, Straka 1941: 16, 1965: 71, 1966: 7).

Otto Maull

Otto Maull je leta 1929 prevzel geografsko stolico na graški univerzi in jo vodil do leta 1945, ko jo je kot cesarski Nemec in prepričan fizični geograf moral zapustiti (Morawetz in Paschinger 1987: 22). Morawetz in Paschinger (1987: 21) sicer zatrjujeta, da Maull po prepričanju nikoli ni bil pristaš nacionalsocializma, čeprav je bil od 1. 5. 1938 član stranke, med letoma 1941 in 1945 pa tudi dekan graške Filozofske fakultete. O vpetosti v nacionalsocialistični režim pričajo tudi njegove funkcionske aktivnosti v NSDDB (Nationalsozialistischer Deutscher Dozentenbund) (Lichtenegger 2004: 85).

Eno izmed težišč njegovega strokovnega dela je bila politična geografija – bil je tipičen predstavnik geografske geopolitike, ki državo razume kot prostorski organizem in se mora zato nenehno boriti za preživetje. Na tej osnovi so njeni predstavniki psevdoznanstveno legitimirali tudi nemškonacionalno osvajalno politiko. Fassmann (2011: 124) razlaga, da so taki pogledi razvidni iz številnih Maullovih spisov, v katerih tudi ni jasne razmejitve med znanstveno analizo in osebnim mnenjem.

Maull je v knjigi *Das politische Erdbild* (1931) predstavil Nemčijo kot nekdanj močno, vendar zavrnjeno in razkosano državo: »Nemško prebivalstvo odcepljenih delov je bilo kljub narodnostnemu principu posiljeno. Tako je bilo Nemško cesarstvo nasilno razkosano ter zlomljeno navzven in navznoter.«¹⁰ (Maull 1931: 138) V razpravi *Verstümmelte Grenzen* (Maull in Carstanjen 1931) tako navaja tudi ustaljena protislovenska stališča: »[...] Nemci so imeli visoko razvito kulturo in so vzgajali Slovence v srednjeevropski narod; Spodnjo Štajersko in velik del Kranjske so preobrazili v nemško kulturno krajino, v veliko manjši meri pa v nemško narodnostno krajino.«¹¹ Značilna je naslednja misel:

Tako kot na Koroškem se je slovenstvo tudi na Spodnjem Štajerskem in v večjih delih Kranjske najprej na splošno, kasneje pa med širokimi množicami podeželskega prebivalstva voljno podredilo višji nemški kulturi. Šele kasneje je ozek sloj slovenske inteligence začel poudarjati pomen narodnozavednega slovenstva, kar pa med podeželskim prebivalstvom najprej ni bilo dobro sprejeto. Posejano seme pa je vendar padlo na rodovitna

¹⁰ »Die Deutsche Bevölkerung der abgelösten Teile ist dem Nationalitätenprinzip zum Trotz vergewaltigt worden. So erscheint das Reich gewaltsam zerfetzt und in seiner Kraft nach innen und außen gebrochen.« (Maull 1931: 138)

¹¹ »[...] aber von der Höhe solcher Kultur aus die Slowenen zu einem mitteleuropäischen Volk erziehend, haben die Deutschen die Untersteiermark und ebenso wesentliche Teile der Krain zum deutschen Kulturboden, in ungleich geringerem Maße zum deutschen Volksboden gemacht.«

tla, saj se je zavestno slovenstvo v času narodnostnega opredeljevanja nenadno in usodno razširilo s pomočjo južnoslovanskega terorja.«¹² (Mauß in Carstanjen 1931: 58)

Mauß se tudi po vojni ni odpovedal nemškim nacionalnim oziroma kolonialnim idejam, saj je v *Politische Geographie* (1956) severni del Jugoslavije označil za »nemško-slovenska tla« (Mauß 1956: 282). Ilirizem, ki je spodbujal južno-slovansko samostojnost, pa je prepoznal za najnevarnejše žarišče nemirov v monarhiji.

Walter Schneefuß

Walter Schneefuß je med letoma 1918 in 1923 študiral v Pragi, Heidelbergu in Leipzigu, na Dunaju pa je tudi doktoriral. Po študiju je med letoma 1925 in 1926 sodeloval z graškim časopisom *Neues Grazer Tagblatt* in bil hkrati srednješolski učitelj zgodovine in geografije. 1. 5. 1938 je pristopil k NSDAP, med letoma 1932 in 1938 je bil član okrožnega vodstva Društva za nemštvo v zamejstvu (Volksbund für das Deutschtum im Ausland), 1939 pa je na graški univerzi pridobil dovoljenje za poučevanje (Kernbauer 2019: 589).

Kot univerzitetni predavatelj je objavil številne publikacije, npr. *Des Reiches neue Nachbarn* (1939), *Deutschtum in Südosteuropa* (1941), *Donauräume und Donaureiche* (1942) in *Die Kroaten und ihre Geschichte* (1942). Besedila so značilno nacionalsocialistična in močno nemškonacionalno in imperialistično obarvana. Priključitev Spodnje Štajerske, Mežiške doline in kranjskih obmejnih območij k Tretjemu rajhu je predstavil kot osvoboditev, ki je naenkrat presegla t. i. »pokopališče kulture« v teh krajih in vzpostavila cvetoče nemško kulturno življenje (Schneefuß 1941: 138). Združitev Koroške z večjim delom Gorenjske je zagovarjal s t. i. alpskim zakonom (Alpengesetz), Spodnjo Štajersko pa je imenoval za mejnik nemškega rajha in jo je imel za nemško območje, ki je bilo nekoč del starega Svetega nemškega cesarstva in kasnejše avstrijske polovice Donavske monarhije (Schneefuss 1942: 56).

Delo Walterja Schneefuša je bilo po drugi svetovni vojni različno ovrednoteno. Leta 1947 je znova želel dobiti dovoljenje za poučevanje na Univerzi Karla in Franca, ki mu je bilo poleti 1945 odvzeto zaradi objav v nacionalsocialističnih dnevnikih časopisih in propagiranja nacistične geopolitike. Profesorski zbor je

¹² »Wie in Kärnten so hat sich auch in der Untersteiermark und in wesentlichen Teilen Krains das Slowenentum früher allgemein, später immer noch in der breiten Masse der Landbevölkerung bereitwillig der höheren Deutschen Kultur untergeordnet. Erst eine jüngere schmale Schicht der slowenischen Intelligenz hat mit den Waffen deutscher Kultur den Gedanken eines nationalbewußten Slowenentums betont, der aber in der Landbevölkerung geringen Widerhall gefunden hat. Immerhin war aber damit eine Saat ausgesät, die in der Abstimmungsperiode jäh aufzuziehenden und, geschützt durch südslawischen Terror, verhängnisvoll emporschießen konnte.« (Mauß/Carstanjen 1931: 58)

njegovo prošnjo zavrnil z obrazložitvijo, da gre pri Schneefußovih delih le za popularizacijo večinoma površno obravnavane tematike. Zapisali so, da to niso:

[...] izvirne raziskave, ki bi temeljile na kritično ovrednotenih virih, bolj gre za povzemajoče pregleda, ki ne ponujajo rešitev. [...] Poznamo politične obremenjene duhove, katerih bleščeči znanstveni dosežki nas spravljajo v zadrego. Schneefuß ne sodi mednje. Njegova izločitev iz akademskega poučevanja ne predstavlja nenadomestljive izgube.¹³ (cit. po Kernbauer 2019: 590–591)

Morawetz in Paschinger (1987: 31–32) pa sta Schneefußovo delo kasneje pozitivno ocenila in izpostavila, da je bil dober predavatelj z bogatim geografskim, zgodovinskim in umetnostnozgodovinskim znanjem.

Sieghart Morawetz

Morawetz in Paschinger (1987: 24) sta preveritev graških univerzitetnih učiteljev, ki so jo opravile britanske okupacijske sile leta 1945, ponazorila z zapisom: »Od vseh nekdanjih učiteljev in uslužbencev Geografskega inštituta ni nihče užival zaupanja teh gospodov.«¹⁴ Ugotovitev se posredno nanaša tudi na Morawtza in se zdi upravičena. Morawetz je bil Maullov učenec in po letu 1939, ko je postal izredni profesor, tudi funkcionar v NSDDB (Paschinger 1983, 10). Njegova nemškonacionalna usmerjenost se npr. kaže v zaključnem stavku razprave o Južni Štajerski: »Nad vsem pa sta veselje nad bogastvom in lepoto dežele, ki je kot domovina ponovno podarjena nemškemu ljudstvu.«¹⁵ (Morawetz 1941: 48) Na več mestih navaja tudi ustaljeno nemškonacionalno in kolonialno razmišljanje o Slovencih, kar kaže, da je bil močno vpet v nacionalsocialistično ideologijo:

Nemci so bili tukaj (mišljeni sta Spodnja Štajerska in Gorenjska, ki sta bili 1941 okupirani) od nekdanj duhovni in gospodarski voditelji. [...] Nemcem je vedno veliko pomenilo dobro razumevanje s Slovenci, ki so pod njihovim vodstvom lahko dosegali gospodarsko varnost in na najboljši način zadovoljevali svoje kulturne potrebe.¹⁶ (Morawetz 1942: 29)

¹³ »[...] um eigentliche Forschungen auf kritisch beobachtender, quellenmäßig genügend gesicherter Grundlage, mehr um summarische Übersichten – von ihrer Lösung ganz zu schweigen. [...] Es gibt politisch belastete Geister, dessen wissenschaftlich überragende Leistung Verlegenheit schafft. Schneefuß gehört nicht zu ihnen. Sein Fernhalten vom akademischen Lehramt bedeutet zumindest keinen unersetzlichen Verlust.« (cit. po Kernbauer 2019: 590–591)

¹⁴ »Von allen ehemaligen Lehrkräften und Angestellten am Geographischen Institut hatte keiner das Vertrauen dieser Herren.«

¹⁵ »Über allem steht die Freude an dem Reichtum und an der Schönheit des Landes, das dem deutschen Volke und seinem alten Heimatgaue nun wiedergeschenkt wurde.«

¹⁶ »Die Deutschen waren hier [gemeint sind die Südsteiermark und die Oberkrain, die 1941 vom Dritten Reich erobert worden waren] schon immer die geistigen und

Koroški Slovenec vedno bolj opušča svojo narodnost in postaja le nemško govoreči Korošec. Znotraj z vseh strani zaprte Celovške kotline se zaradi prizadevanja za enotno narodnostno podobo v enotnem prostoru ta proces dogaja sam od sebe.¹⁷ (Morawetz 1942: 32)

Vsa vprašanja germanizacije in vračanja postanejo lažja, ker med nemškimi ali slovenskimi prebivalci Tirolske, osrednje Štajerske in Koroške ni rasnih razlik [...]. Vzpon Slovencev med nemštvom zato ne predstavlja rasne nevarnosti.¹⁸ (Morawetz 1942: 32).

Morawetz po drugi svetovni vojni ni več objavljaj razprav, v katerih bi bila prisotna nemškonacionalna miselnost.

Manfred Straka

Straka je doktorski študij prometne geografije zaključil v 30. letih pri Maullu (Morawetz in Paschinger 1987: 33, Promitzer 2004: 98). Še preden se je leta 1940 habilitiral, je za krajši čas prevzel vodenje novoustanovljenega Jugovzhodnonemškega inštituta v Gradcu (Südostdeutsches Institut). Na vodstvenem mestu ga je kmalu zamenjal zgodovinar Helmut Carstanjen, vendar je Straka ostal njegov namestnik. Po nemški zasedbi Spodnje Štajerske je prevzel tudi vodenje inštitutske izpostave v Mariboru, leta 1942 pa se je prostovoljno pridružil nemški vojski (Promitzer 2004: 106).

Graški Jugovzhodnonemški inštitut je bil ustanovljen leta 1938 in je izvajal t. i. jugovzhodne raziskave, ki so se v 30. letih uveljavile v Münchnu (Promitzer 2003: 197, 208). Neposredno je bil podrejen okrožju Štajerska v Tretjem rajhu (Promitzer 2004: 93). Raziskovalne teme in naloge so bile:

- (1) Vprašanja prebivalstva v obmejnih regijah z Jugoslavijo med 1938 in 1939.
- (2) Načrtovanje in raziskovanje možnosti za osvojitve Spodnje Štajerske, znanstvena dela o tej regiji, praktična dejavnost za okupacijsko oblast po priključitvi (med 1941 in 1943).
- (3) Študije o nemški etnični skupini v nekdanji Jugoslaviji in znanstvena obravnava jugovzhodne Evrope v 40. letih. (Promitzer 2004: 100)

wirtschaftlichen Führer. [...] Die Deutschen legten von je her Wert auf gutes Einvernehmen mit den Slowenen, die unter ihrer Führung ihre wirtschaftliche Existenz gesichert sahen und ihre kulturellen Bedürfnisse am besten befriedigen konnten.» (Morawetz 1942: 29)

¹⁷ »Der Kärntner Slowene gibt sein Volkstum immer mehr auf und wird allein deutschsprechender Kärntner. Innerhalb des allseitig geschlossenen Klagenfurter Beckens vollzieht sich dieser Vorgang aus dem Streben, in der Raumeinheit auch eine Volkseinheit zu werden, ganz von selbst.« (Morawetz 1942: 32)

¹⁸ »All die Fragen der Eindeutschung und Rückführung werden leichter, da zwischen den Bewohnern des Unterlandes, der Mittelsteiermark und Kärntens, seien es nun Deutsche oder Slowenen, kein Rasseunterschied besteht [...]. Ein Aufgehen der Slowenen im Deutschtum stellt darum keine rassische Gefahr dar.« (Morawetz 1942: 32)

Leta 1941 je Straka objavil svoje habilitacijsko delo, v katerem je obravnaval etnično sestavo Jugoslavije (Südslowien), pri tem pa je razširil vindišarsko teorijo na celotno Spodnjo Štajersko in svoje zamisli tudi kartografsko natančno predstavil (slika 1). Naselitveno področje Slovencev je po Straki omejeno na Gorenjsko in Dolenjsko, Notranjska in Primorska zaradi italijanske zasedbe na zemljevidu nista zajeti, Spodnjo Štajersko pa naj bi poleg Nemcev naseljevali izključno ponemčeni koroški Slovenci, torej vindišarji. Razkosan slovenski jezikovni prostor je Straka dopolnil s prebivalci Prekmurja (imenoval jih je »Prekmurzi«), kar je v celoti ustrezalo interesom sil osi.

Slika 1: Del zemljevida Jugoslawien: *Volkliche Gliederung Mehrheitsgebiet unter besonderer Berücksichtigung des Deutschtums* (Straka 1941). Straka razlikuje med vindišarji (1) in Slovenci (2) ter poudarja bližino Nemcev (3). Na zemljevidu so označeni: 4 – Prekmurci; 5 – Madžari; 6 – Hrvati, 7 – Srbi.

Tudi po vojni je Straka, ki je 1979 na graški univerzi postal honorarni profesor za kartografijo (Morawetz in Paschinger 1987: 88), raziskoval etnična vprašanja, predvsem nemške manjšine – objavljal je predvsem v knjižni zbirki Eckartschriften Avstrijskega deželnege združenja (Österreichische Landsmannschaft) (Straka 1961, 1964, 1966 idr.). Gre za avstrijsko združenje izgnancev, ki je nasledilo Nemško šolsko društvo (Deutscher Schulverein) – le-to je bilo leta 1938 razpuščeno in priključeno Združenju za nemštvo v zamejstvu (Volksbund für das Deutschtum im Ausland, VDA). Po oceni Avstrijskega arhiva gre za skrajno desničarsko organizacijo, ki s svojo ideološko-kulturno dejavnostjo podpira nemškonacionalni in skrajno desničarski tabor (DÖW 2020).

Straka se je v svojih spisih še posebej podrobno posvečal Spodnji Štajerski (1961, 1964, 1965) in avstrijskim Slovencem (1960, 1966, 1974). Pri tem se je opiral na nemškonacionalne ideje, vindišarsko teorijo pa je zagovarjal v vseh svojih delih, npr.:

Izdajali so lasten, v spodnještajerskem vindišarskem narečju napisan časopis Štajerc.¹⁹ (Straka 1965: 71)

Na južnem Koroškem v domačem okolju večina govori v vindišarskem, tj. slovenskem koroškem narečju, ki je prežeto z nemškimi jezikovnimi prvinami, sicer pa občutijo pripadnost nemškemu kulturnemu krogu in kot knjižni jezik uporabljajo nemščino.²⁰ (Straka 1966: 7).

Straka (1961: 19) poudarja nemško kulturno prevlado: »Kulturno vodstvo pa je bilo v rokah Nemcev, še posebej v Mariboru, na Ptuju in v Celju.«²¹ Ne preseneča pa, da časti:

[...] ponovno naseljevanje švabskih in madžarskonemških kmetov na območju med Šentiljem in Mariborom ter severno od gradu Mahrenberg (Radlje ob Dravi) tik pred prvo svetovno vojno in pod vodstvom nemškega zaščitnega društva Südmark [...] kot edini poskus načrtne širitve nemškega ozemlja v celotni zgodovini Štajerske.²² (Straka/Neunteufl 1971: 241)

Posebej pomembna je njegova razprava iz leta 1960, v kateri je predstavil razvoj narodnostnega opredeljevanja in s tem tudi opredeljevanja Slovencev na Koroškem. Odločno je zanikal, da je bil dramatičen upad slovensko govorečih Korošcev po prvi svetovni vojni posledica germanizacije (Straka 1960: 906), ampak je to razložil kot (Straka 1960: 910–911): (1) geografsko celovitost Koroške in iz tega izhajajočo »ozko življenjsko in gospodarsko skupnost«, na kateri je temeljilo medsebojno prepletanje z nemško govorečimi Korošci, pri čemer je prevladala nemška kultura; (2) od nekdaj privlačna nemška mesta in trge kot gospodarska in duhovna središča regije; (3) industrijski razvoj, ki je bil prav

¹⁹ »Sie gaben ihre eigene, in der untersteirischen Mundart, dem Windischen, geschriebene Zeitschrift »Stajerc« – der Steier – heraus.« (Straka 1965: 71)

²⁰ »Der Großteil von ihr spricht in Südkärnten die stark mit deutschem Sprachgut durchsetzte Kärntner Mundart des Slowenischen, das Windische, als Haussprache. Sie fühlen sich aber dem deutschen Kulturkreis zugehörig und bedienen sich als Hochsprache dem Deutschen.« (Straka 1966: 7)

²¹ »Die kulturelle Führung aber lag in den Händen der Deutschen, besonders in den Städten Marburg, Pettau und Cilli.« (Straka 1961: 19)

²² »[...] die Neuansiedlung schwäbischer und ungarndeutscher Bauern im Raum zwischen Spielfeld und Marburg und nördlich von Mahrenberg durch den deutschen Schutzvereins Südmark knapp vor dem ersten Weltkrieg [...] als einziger Versuch plänmäßigen Ausbaus des deutschen Volksbodens in dem ganzen Verlauf der steirischen Geschichte.« (Straka in Neunteufl 1971: 241)

tako v nemških rokah in je pritegoval podeželsko prebivalstvo; (4) višjo rodnost pri Nemcih; (5) spremembe gostote prebivalstva zaradi odseljevanja s pretežno slovenskih območij; (6) dejstvo, »da se slovensko ali vindišarsko govoreči na južnem Koroškem v prvi vrsti počutijo Korošce in Avstrijce ter da se zaradi tega pod nobenimi pogoji ne želijo odpovedati stoletja trajajočemu mirnemu sožitju z Nemci.«²³ (Straka 1960: 910–911)

Herbert Paschinger

Paschinger v nasprotju s svojim starejšim profesorskim kolegom Morawtzem med drugo svetovno vojno ni sodeloval v nacionalsocialističnih organizacijah, a je kljub temu postal orodje v rokah oblastnikov. Postal je član skupine, ki je s pomočjo županov in zaupnikov izdelala tabelarni in kartografski prikaz posestev v lasti tujcev in narodnostno opredeljenih Slovencev na Koroškem, in sicer v sodnih okrajih Pliberk (Bleiburg), Dobrla vas (Eberndorf), Železna Kapla (Eisenkapel), Velikovec (Völkermarkt) in Šentpavel (St. Paul) (Manhart et al., ca. 1940). Izvod tega tabelarnega prikaza je, sicer brez naslovnice in s tem podatka o naročniku, na ogled v Univerzitetni in deželni knjižnici Innsbruck. Izstopa oznaka, da je v tabeli poleg naslova, lastnikovega imena in hektarske površine posesti predvidena ocena politične opredelitve lastnikov, npr. »zagrizen«, »žena slovensko narodno zavedna«, »zelo nevaren«, »zelo aktiven«. Tabelarični prikaz ima uvod, ki povzema ugotovitve (*Zusammenfassende Betrachtung der Ergebnisse der Untersuchung*) in ponavlja vrsto nemškonacionalnih in protislovenskih trditev (slika 2).

Razvidno je, da gre za enega izmed seznamov regionalnih nacionalsocialističnih oblasti na Koroškem, ki so zelo zgodaj začele zbirati podatke o narodnostno zavednih Slovencih. Leta 1942 so bili ti sezname tudi podlaga za deportacije slovensko govorečih koroških družin (Burger 2012: 18, Entner 2014, Malle in Entner 2012, Oman in Vouk 2012, Schaschl 2012).

²³ »[...] dass sich die slowenisch oder windisch sprechenden Menschen Süd-Kärntens in allererster Linie als Kärntner und Österreicher fühlen und so auch zum größten Teil diese jahrhundertelange friedliche Lebensgemeinschaft mit den Deutschen unter keinen Umständen aufgeben wollen.« (Straka in Neunteufl 1971: 241)

- 5 -

hatten. Denn gewöhnlich ist ja nicht nur der Besitzer allein National-slowene, sondern auch seine Angehörigen und das Gesinde, weiters kann er auf die Umgebung und willensschwache andere Besitzer einwirken. Es zeigt sich auch, dass die meisten nationalslowenischen Besitzer im Gemeinden wohnen, in denen ein gleichgesinnter Pfarrer wirkt.

Aus allem ergibt sich, wie man es auch im gemischtsprachigen Gebiete immer wieder hört und sieht, dass die Geistlichen einen über-
ragenden Einfluss in nationaler Beziehung ausüben. Es sind zu dieser Zeit gefährliche und tätige Nationalslowenen, z.B. die Pfarrer von Ebrisch, Edling, Gallizien, Globasnitz, St. Stefan, St. Veit, Stein, Sittersdorf, Tihoja, Neuhaus, St. Michael, St. Ruprecht bei Völkermarkt, St. Peter am Wallersberg, der Propst von Tainach.

Die Rolle der Geistlichen darf auf keinen Fall unterschätzt werden. Sie sind zum Teil Slowenen aus Unterkärnten. Doch wenn sie beim Eintritt ins Priesterseminar auch gleichgültig oder deutsch gesinnt waren, so waren sie bis zum Abschluss ihrer Studien durch noch nicht erklärbare Vorgänge die verbissensten Nationalslowenen geworden, wie dies noch vor ganz kurzer Zeit ein Fall in Eberndorf gezeigt hat. Zum anderen Teil sind die Krainer oder Tschechen, also von Natur aus allem Deutschen entgegengesetzt. Sie sind Vorsitzende oder führende Mitglieder der Sparkassen, Fortbildungsvereine, Kulturvereine, landwirtschaftlichen Vereine. Zu ihnen kommen die Nationalslowenen, holen sich Rat oder berichten etwas, ihr Einfluss auf diese Leute aus der Pfarre, besonders auf die Frauen, ist in jeder Ortschaft bekannt. Häufig hört man, dass der Mann ein guter Kärntner wäre, aber seine Frau unter dem Einfluss des Pfarrers auf das verbissenste das nationale Slowentum pflege und stark auf den Mann, besonders aber natürlich auf die Kinder einwirke. Es kommen Fälle vor, in denen die Angehörigen eines Pfarrers erst durch ihn zu Nationalslowenen wurden. Es ist ferner kaum zu bezweifeln, dass die Hetzartikel der slowenischen Presse vor allem

Slika 2: Odlomek iz uvoda (*Zusammenfassende Betrachtung der Ergebnisse der Untersuchung*) o posestih v lasti tujcev in narodnostno opredeljenih Slovencev na Koroškem (Manhart et al., ca. 1940). Prikazan je del dokumenta, ki ga je sestavil Paschinger.

V povojnem času je Paschinger nadaljeval z razširjanjem svoje in Wuttejeve »znanstvene« miselnosti, še posebej v objavah o Koroški in tamkajšnji slovenski skupnosti. V geografskem vodniku po srednji Štajerski (Paschinger 1974b) se

v kratkem poglavju o prebivalstvu ponavlja značilna nemškonacionalna miselnost, poleg tega pa je avtor označil osamosvojitvena prizadevanja štajerskih Slovencev v 19. stoletju kot napadalni element v jezikovnem boju proti nemštvu:

Slovenstvo se je z višjimi šolami želelo uveljaviti tudi v mestih. Slovenske hranilnice in posojilnice so podpirale nakup posestev in s tem tudi jezikovni boj. Poleg tega je industrija privabljala slovensko podeželsko prebivalstvo v mesta, čemur Nemci z nizko rodnostjo niso mogli nasprotovati. [...] Med 87 poslanci v štajerskem deželnem zboru je bilo 13 Slovencev, ki so lahko ovirali delo.²⁴ (Paschinger 1974: 64–66).

Paschinger je imenoval Člen 7 Avstrijske državne pogodbe (1955), ki opredeljuje pravice slovenske in hrvaške manjšine, za veliko breme in hipoteko Koroške. Še posebej močno in skoraj misijonarsko se je boril proti izoblikovanju »slovenskega teritorija« na Koroškem (Paschinger 1974a, 1981, tudi 1976 in 1985), ker naj bi to sčasoma privedlo do v celoti slovensko govorečega območja, ki bi ga z lahkoto priključili Jugoslaviji (Paschinger 1981: 90, slika 3). Pri tem je šel tako daleč, da je tudi uveljavitev manjšinskopoličnih standardov, kot je npr. postavitve dvojezičnih krajevnih tabel, razumel kot poskus vzpostavljanja izključno slovensko govorečega teritorija: »Namera, da bi prilaščeni 'teritorij' označili s krajevnimi imeni, je spodletela (op. avtorjev: s tem je mislil napad na krajevne table oktobra 1972). Vedno znova pa je prišlo do novih poskusov hlinjenja slovenskega teritorija.«²⁵ (Paschinger 1981: 91)

Zemljevide, ki so navajali slovenska koroška krajevna imena ali nakazovali slovenski jezikovni prostor (npr. glede na izvor dijakin in dijakov slovenske gimnazije, Paschinger 1974: 347), je označil za prikrivanje »teritorija« (Paschinger 1981: 92–93), avstrijsko topografsko uredbo z naslovom *Gebiete zweisprachiger topographischer Aufschriften seit 31. 5. 1977* je enačil s slovenskimi prizadevanji za »uveljavitev lastnega teritorija na Koroškem« (slika 3).

Nemškonacionalne oziroma sovražne izjave o Slovencih so prisotne že v prvem Paschingerjevem objavljenem besedilu: »[...] vendar se je v dveh letih srditih bojov z orožjem in volilnimi lističi pri večini Slovencev pokazalo nemško politično prepričanje in s tem pripomoglo k ohranitvi nemštva.«²⁶ (Paschinger

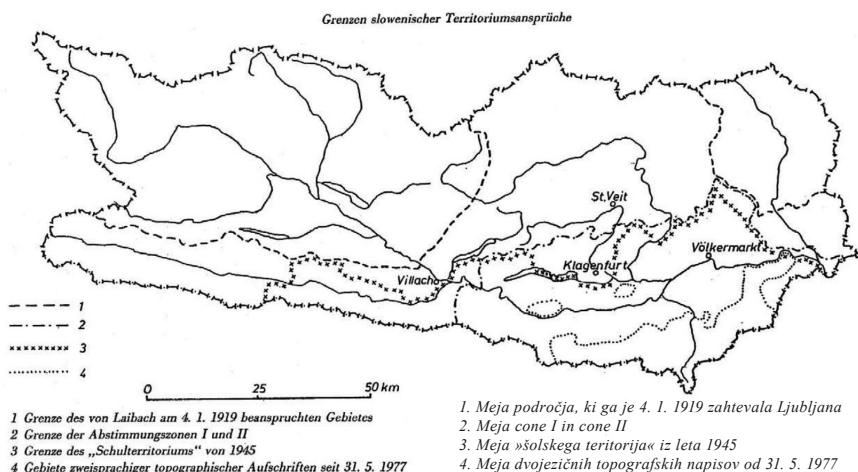
²⁴ »Das Slowenentum suchte durch höhere Schulen auch in den Städten Fuß zu fassen. Slowenische Spar- und Darlehenskassen begünstigten wirtschaftlich den Sprachenkampf durch Unterstützung des Erwerbes von Grund und Boden. Dazu führte die Industrie slowenische Landesbewohner in die Städte, wo die deutsche Bevölkerung bei geringer Kinderzahl dem nichts entgegenstellen konnte. (...) Von den 87 Abgeordneten des steirischen Landtages waren 13 Slowenen, die die Arbeit der Landtagsstube beeinträchtigen konnten.« (Paschinger 1974: 64–66).

²⁵ »Die Absicht, das angemaaßte »Territorium« durch Ortsnamen zu kennzeichnen, war missglückt. Es kam aber immer wieder zu neuen Versuchen, ein slowenisches Territorium vorzutäuschen.« (Paschinger 1981: 91).

²⁶ »[...] aber in zweijährigen erbitterten Kämpfen mit der Waffe und dem Stimmzettel zeigte sich die deutsche Gesinnung der Mehrzahl der Slowenen und half mit, das Tal dem Deutschtum zu erhalten.« (Paschinger 1940: 183)

1940: 183) Natančneje navajanje podobnih izjav bi preseglo okvire tega prispevka, zato povzemava njegove najpomembnejše nemškonacionalne stereotipe:

- (1) Razvitejša kultura nemško govorečega prebivalstva slabi zaradi slovensko govorečih (Paschinger 1957: 27).
- (2) Stoletja trajajoče izginjanje slovenščine naj bi imelo več razlogov (odseljevanje, nastanek denarnega gospodarstva, pojav dnevnih migracij, pomanjkanje podpore iz Slovenije), ni pa posledica germanizacije (Paschinger 1985: 179).
- (3) »Več kot tisoč let se je na južnem Koroškem govorilo v vindišarskem narečju, ki je prevzelo veliko nemških besed« (Paschinger 1976: 168), oziroma »slovanski jezik se je na obeh straneh Karavank slovnično popolnoma različno razvijal« (Paschinger 1985: 179), »tako da se morajo danes Kranjci in Slovenci [najbrž so mišljeni koroški Slovenci] pogosto pogovarjati v nemščini.«²⁷ (Paschinger 1957: 27)

Slika 3: Meje slovenskih teritorialnih zahtev (Paschinger 1981: 89)

Nenavadno je, da je Paschinger še dolgo po koncu druge svetovne vojne protislovenske izjave povezoval s kritiko avstrijske demokratične ureditve. Prim. izjavo o slovenskih poslancih v Štajerskem deželnem zboru, ki naj bi ovirali delo v parlamentarni dvorani (Paschinger 1974: 66), ali oceno Člena 7 v Avstrijski državni pogodbi kot »težko hipoteko« za Koroško (Paschinger 1981: 86).

²⁷ »Durch mehr als ein Jahrtausend sprach man in Südkärnten den windischen Dialekt, der viele deutsche Wörter aufgenommen hatte.« (Paschinger 1976: 168) bzw. »hat sich die slawische Sprache zu beiden Seiten des Gebirges [gemeint sind die Karawanken] grammatikalisch recht unterschiedlich entwickelt« (Paschinger 1985: 179), »so dass sich heute Krainer und Slowenen [gemeint sind wohl die Kärntner Sloweninnen und Slowenen] oft in deutscher Sprache unterhalten müssen.« (Paschinger 1957: 27)

V povezavi s Paschingerjem omenjava njegovega sodelavca in kasnejšega izrednega univerzitetnega profesorja Haraldja Eicherja, ki se je raziskovalno ukvarjal s prometnogeografskimi vprašanji, še posebej z baltsko-jadransko prometno osjo, ni pa obsodil ali se kako drugače opredelil do protislovenske in kolonialne miselnosti geografov (Eicher 2009: 74–78).

Razprava in zaključek

Zahteve Slovencev po enakopravnosti so se v Avstriji stopnjevale od druge polovice 19. stoletja, vendar so jih nemškonacionalni nasprotniki razumeli kot domišljavost in napad na njihovo posest (Almassy 2014: 184), kar je pripeljalo do radikalizacije nemškega nacionalizma na Štajerskem in izrazitega protislovenstva pri nemško govoreči eliti. To se je kazalo v jasni razmejitvi vrednejše »lastne« civilizacije od zaostalih in nerazvitih »drugih« (Promitzer 2003: 188).

V publikacijah graških geografov do prve svetovne vojne še ni zaslediti protislovenstva, čeprav je pomembno vplivalo na spor med Eduardom Richterjem in Johannesom Frischauфом. Z razpadom avstro-ogrske monarhije, ki so ga mnogi avstrijski intelektualci travmatično občutili, se je položaj spremenil. Priključitev Južne Štajerske k novi Državi SHS in njene zahteve po slovensko govorečih delih Koroške so sprožile velik protislovenski odziv pri graških geografih, ki je dosegel vrhunec ob priključitvi Avstrije k Tretjemu rajhu. V preučevanih publikacijah sicer ni za nacionalsocialistični čas značilnih antisemitskih izjav. Za nadaljevanje nemškonacionalne in protislovenske miselnosti sta po drugi svetovni vojni poskrbela predvsem Straka in Paschinger, saj je stereotipno protislovensko drža v njunih delih prisotna vse do 70. in 80. let 20. stoletja.

Znanstveni pomen preučevanih geografskih objav je majhen, saj je po drugi svetovni vojni postal pomemben dogovor o družbenopolitičnih vprašanjih, določeni so bili skupni cilji in sprejete nove vrednote Evropske zveze. Predstavljena protislovenska miselnost je bila po vojni anahronistična in bila v čast graškim geografom in stroki.

Poudarjava, da je nacionalistično ideološko miselnost potrebno dosledno odklanjati tudi danes, saj še vedno ni presežena. Izhajati je potrebno iz stališča, da vsebine znanstvenih publikacij same po sebi niso nedotakljive resnice, zato jih je potrebno sprejemati kritično in glede na časovno pogojene ideologije. Še danes se namreč dogaja, da znanstveniki slepo sledijo določeni duhovni drži in so sredstvo za doseganje ciljev tistih oblastnikov, ki voljno in proaktivno podpirajo njihovo raziskovalno dejavnost.

Prevedla Vida Jesenšek

LITERATURA

- Karin ALMASSY, 2014: *Wie aus Marburgern »Slowenen« und »Deutsche« wurden. Ein Beispiel zur beginnenden nationalen Differenzierung in Zentraleuropa zwischen 1848 und 1861.* (Wissenschaftliche Reihe des Pavelhauses, 16). Graz, Laafeld/Potrna: Artikel VII-Kulturverein – Pavelhaus.
- Ottokar BLAŽEK, 1994: Prof. Dr. Johannes Frischauf – wer war denn das? *Mitteilungen* 1994. Graz: Akademische Sektion Graz, Österreichischer Alpenverein. 22–25.
- Hannelore BURGER, 2012: Der Generalplan Ost und die 'Bereinigung der Slowenenfrage'. *Denk mal: Deportation!: 1942–2012.* Ur. Valentin Oman, Karl Vouk. Celovec: Zveza slovenskih izseljencev/Verband ausgesiedelter Slowenen; Mohorjeva družba. 13–20.
- Ulfried BURZ, 2012: Martin Wutte – ein Kärntner Historiker und die Janusköpfigkeit in der nationalen Frage. *Österreichische Historiker – Lebensläufe und Karrieren 1900–1945.* (Österreichische Historiker, 2). Ur. Karel Hruza. Wien: Böhlau Verlag. 201–261.
- Peter ČEDE, Dieter FLECK, Gerhard LIEB, 2014: Der Blick der österreichischen Wissenschaft auf Slowenien im Wandel – das Beispiel der »Grazer Geographie«. *Slovenen und Graz – Gradec in Slovenci.* (Slowenische Forschungsberichte, 4). Ur. Ludvik Karničar, Andreas Leben. Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz. 335–361.
- Peter ČEDE, Dieter FLECK, 2021: Wissenschaft ist nicht wertfrei – Deutschnationalismus am Institut für Geographie der Universität Graz mit dem Fokus auf Antislowenismus. *Grazer Schriften der Geographie und Raumforschung.* (Band 51. 150 Jahre Grazer Geographie 1871–2021). Ur. Peter Čede, Dieter Fleck, Gerhard Karl Lieb. Graz: Institut für Geographie und Raumforschung der Karl-Franzens-Universität Graz. 57–76.
- Gerhard M. DIENES, 2008: Und immer wieder das deutsche Bollwerk. Graz und die slowenischen SteirerInnen. Ein Überblick. *Signal (Jahresschrift des Pavelhauses – Letni zbornik Pavlove hiše 2007/2008).* 99–107.
- DÖW, 2020: *Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstands.* <https://www.doew.at/erkennen/rechtsextremismus/rechtsextreme-organisationen/schutzverein-oesterreichische-landsmannschaft-oelm> (avgust 2020).
- Harald EICHER, 2009: *Kärnten – deine Wege. Die Entwicklung der Verkehrsinfrastruktur in Kärnten.* Klagenfurt: Verlag Johannes Heyn.
- Gertrude ENDERLE-BURCEL (ur.), Ilse REITER-ZATLOUKAL (ur.), 2018: *Antisemitismus in Österreich 1933–1938.* Wien: Böhlau Verlag.
- Brigitte ENTNER, 2014: *Wer war Klara aus Šentlipš/St. Philippen? Kärntner Slowenen und Sloweninnen als Opfer der NS-Verfolgung. Ein Gedenkbuch.* Klagenfurt/Celovec: Drava Verlag.
- Heinz FASSMANN, 2011: Universitäre Geographie in Graz: ein Rückblick. *Kunst und Wissenschaft aus Graz.* Ur. Karl Acham. Graz: Böhlau Verlag. 116–129.
- Gero FISCHER, 1980: *Das Slowenische in Kärnten. Eine Studie zur Sprachenpolitik.* Klagenfurt/Celovec: Slowenisches Informationscenter/Slovenski informacijski center.
- Johannes FRISCHAUF, 1905: *Der Alpinist und Geograph Eduard Richter.* Laibach: Schwentner.

Horst GRIMM, Leo BESSER-WALZEL, 1986: *Die Corporationen. Handbuch zu Geschichte, Daten, Fakten, Personen*. Frankfurt am Main: Umschau Buchverlag.

Walter HÖFLECHNER, 1985: Zur Geschichte der Universität Graz. Tradition und Herausforderung. *400 Jahre Universität Graz*. Ur. Kurt Freisitzer et al. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt. 3–141.

Walter HÖFLECHNER, 2006: *Geschichte der Karl-Franzens-Universität Graz. Von den Anfängen bis in das Jahr 2005*. Graz: Grazer Universitätsverlag.

Sabine KASPAR et al. (ur.), 2017: *Die Karl-Franzens-Universität Graz und der lange Schatten des Hakenkreuzes*. Graz: Unipressverlag.

Gerhild KASTRUN, Gudrun PICHLER, 2013: Zeitenwende. *Unizeit* 4/2013, 6–9.

Alois KERNBAUER, 2019: *Der Nationalsozialismus im Mikrokosmos. Die Universität Graz 1938. Analyse – Dokumentation – Gedenken*. (Publikationen aus dem Archiv der Universität Graz, 48). Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt.

Ingrid KRETSCHMER (ur.), 2007: *Das Jubiläum der Österreichischen Geographischen Gesellschaft – 150 Jahre (1856–2006)*. Wien: Österreichische Geographische Gesellschaft.

Elisabeth LICHTENBERGER, 2009: Die Entwicklung der Geographie als Wissenschaft im Spiegel der Institutionspolitik und Biographieforschung. *Mensch-Raum-Umwelt. Entwicklungen und Perspektiven der Geographie in Österreich*. Ur. Robert Musil, Christian Staudacher. Wien: Österreichische Geographische Gesellschaft. 13–51.

Gerald LICHTENEGGER, 2004: Vorgeschichte, Geschichte und Nachgeschichte des Nationalsozialismus an der Universität Graz. *NS-Wissenschaft als Vernichtungsinstrument*. Ur. Wolfgang Freidl, Werner Sauer. Wien: Facultas Universitätsverlag. 61–86.

Maximilian LIEBMANN, 1985: Die Theologische Fakultät im Spannungsfeld von Universität, Kirche und Staat von 1827 bis zur Gegenwart. Tradition und Herausforderung. *400 Jahre Universität Graz*. Ur. Kurt Freisitzer et al. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt. 156–185.

Avguštin MALLE, Brigitte ENTNER (ur.), 2012: *Die Vertreibung der Kärntner Slowenen 1942/Pregon koroških Slovencev*. Klagenfurt/Celovec: Drava.

Rüdiger MALLI, 1975: Der Fall Frischauf. *Südostdeutsches Archiv* 17/18, 157–168.

Eduard MANHART, Herbert PASCHINGER, Richar WANNER (ca. 1940): *Die Besitzungen der Ausländer und Nationalslowenen in Kärnten. Universitäts- und Landesbibliothek Innsbruck*. Neobjavljen dokument.

Otto MAULL, 1931: *Das politische Erdbild der Gegenwart*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.

Otto MAULL, 1956: *Politische Geographie*. Berlin: Safari-Verlag.

Otto MAULL, Helmut CARSTANJEN, 1931: Die verstümmelten Grenzen. *Zeitschrift für Geopolitik* 8/1, 54–63.

Robert MAYER, 1927: Robert Sieger. *Mitteilungen des Naturwissenschaftlichen Vereins für Steiermark* 63, 18–23.

Sieghard MORAWETZ, 1941: Die Südsteiermark. Oberflächenform, Klima und Pflanzenkleid. *Das Joanneum* 5, 25–48.

Sieghard MORAWETZ, 1942: Die Südsteiermark und das ehemalige Oberkrain. *Zeitschrift für Erdkunde* 77, 24–37.

Sieghard MORAWETZ, 1961: *Die Kärntner Grenze*. Carinthia I/151, 291–308.

Sieghard MORAWETZ, 1968: Die steirisch-südslawische Grenze zwischen Hühnerkogel und Kutschenitz. *Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark* 59 (Lamprecht-Festschrift), 19–31.

Sieghard MORAWETZ, Herbert PASCHINGER, 1987: *Das Institut für Geographie der Universität Graz 1871–1980*. (Arbeiten aus dem Institut für Geographie der Karl-Franzens-Universität Graz, 28). Graz: Das Institut für Geographie der Karl-Franzens-Universität Graz.

Eduard MÜHLE, 2004: Die 'schlesische Schule der Ostforschung'. *Hermann Aubin und sein Breslauer Arbeitskreis in den Jahren des Nationalsozialismus*. Ur. Marek Halub, Anna Mańko-Matysiak. Wrocław: Śląska republika uczonych/Slezká vědecká obec. 568–607.

Valentin OMAN, Karl VOUK (ur.), 2012: *Denk mal: Deportation!: 1942–2012*. Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva – Hermagoras.

Österreichisches Staatsarchiv, 2018: *Dokument 84 »Adolf-Hitler-Universität«*. 99 Dokumente. <https://oe99.staatsarchiv.at> (september 2020).

Herbert PASCHINGER, 1940: Das Rosental in Kärnten. *Zeitschrift des Deutschen Alpenvereins* 71, 175–284.

Herbert PASCHINGER, 1957: Kärnten, ein länderkundlicher Abriß. *Beiträge zur Deutschen Landeskunde* 18/1, 20–37.

Herbert PASCHINGER, 1974a: Gibt es in Kärnten ein »Slowenisches Territorium«? *Carinthia* 1/164, 343–350.

Herbert PASCHINGER, 1974b: *Steiermark. Steirisches Randgebirge – Grazer Bergland – Steirisches Riedelland*. Berlin: Gebrüder Borntraeger Verlag.

Herbert PASCHINGER, 1976: *Kärnten. Eine geographische Landeskunde*. Erster Teil. Klagenfurt: Verlag des Landesmuseums für Kärnten.

Herbert PASCHINGER, 1981: Slowenische Bestrebungen zur Bildung eines Territoriums in Kärnten. *Blätter für Heimatkunde* 55/3–4 (M. Straka-Festgabe), 86–95.

Herbert PASCHINGER, 1983: Sieghard O. Morawetz zum 80. Geburtstag. *Festschrift für Sieghard O. Morawetz* (Grazer Schriften der Geographie und Raumforschung, 25). Graz: Institut für Geographie der Karl-Franzens-Universität Graz. 9–17.

Herbert PASCHINGER, 1985: *Kärnten*. Berlin: Gebrüder Borntraeger Verlag.

Albrecht PENCK, 1925: Deutscher Volks- und Kulturboden. *Volk unter Völkern*. Ur. Karl Christian von Loesch. Breslau: Ferdinand Hirt. 62–73.

Tom PRIESTLEY, 1997: On the developement of the Windischentheorie. *International Journal of the Sociology of Language* 124, 75–98.

Christian PROMITZER, 2003: The South Slaves in the Austrian Imagination. *Creating the Other – Ethnic Conflict and Nationalism in Habsburg Central Europe*. Ur. Nancy C. Wingfield. New York: Berghahn Books. 183–215.

Christian PROMITZER, 2004: Täterwissenschaft: das Südostdeutsche Institut in Graz. Südostforschung im Schatten des Dritten Reiches. Ur. Mathias Beer, Gerhard Seewann. München: Oldenbourg Verlag. 93–113.

Johannes W. SCHASCHL, 2012: *Als Kärnten seine eigenen Kinder deportierte. Die Vertreibung der Kärntner Slowenen 1942–1945*. Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva – Hermagoras.

Walter SCHNEEFUSS, 1941: *Deutschtum in Süd-Ost-Europa*. Leipzig: Wilhelm Goldmann Verlag.

Walter SCHNEEFUSS, 1942: *Donauräume und Donaureiche*. Leipzig: Wilhelm Braumüller.

Antje SENARCLENS DE GRANCY, 2001: »Moderner Stil« und »Heimisches Bauen«. *Architekturreform in Graz um 1900*. Wien etc.: Böhlau Verlag.

Barbara SERLOTH, 2019: *Nach der Shoah. Politik und Antisemitismus in Österreich nach 1945*. Wien, Berlin: Mandelbaum Verlag.

Robert SIEGER et al., 1919: *Die Südgrenze der deutschen Steiermark. Denkschrift des akademischen Senats der Universität Graz*. Graz: Leuschner & Lubensky.

Robert SIEGER, 1924: Innerösterreich und seine geographische Gliederung. *Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft* 67, 5–19.

Robert SIEGER, 1925: *Das Deutschtum von der Etsch bis zur Donau*. München: Pfeiffer.

Manfred STRAKA, 1941: *Die volkliche Gliederung Südslawiens*. (Schriften des Südostdeutschen Institutes Graz, 2). Das Joanneum. Graz: Steirische Verlagsanstalt

Manfred STRAKA, 1960: Die Entwicklung des Volksbekenntnisses in Kärnten. *Carinthia* 1/150, 901–911.

Manfred STRAKA, 1961: *Deutsche in aller Welt*. (Eckartschriften, 6). Wien: Österreichische Landsmannschaft.

Manfred STRAKA, 1964: *Das Südostdeutschtum als europäisches Aufbauelement*. (Eckartschriften, 15). Wien: Österreichische Landsmannschaft.

Manfred STRAKA, 1965: *Untersteiermark. Unvergessene Heimat*. Graz: Lot und Waage.

Manfred STRAKA, 1966: *Grenzlandschutzarbeit*. (Eckartschriften, 20). Wien: Österreichische Landsmannschaft.

Manfred STRAKA, 1974: Das Recht der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich. *Carinthia* 1/164, 323–331.

Manfred STRAKA, Walter NEUNTEUFL, 1971: *Die steirische Bevölkerung. Die Steiermark. Land – Leute – Leistung*. Graz: Universitäts-Buchdruckerei Styria. 236–273.

Heidemarie UHL, 2006: *Kulturelle Strategien nationaler Identitätspolitik in Graz um 1900*. www.kakanien.ac.at/beitr/fallstudie/HUhl2.pdf (januar 2014).

Heinz P. WASSERMANN, 2002a: *Naziland Österreich? Studien zu Antisemitismus, Nation und Nationalsozialismus im öffentlichen Meinungsbild*. Innsbruck: Studienverlag.

Heinz P. WASSERMANN (ur.), 2002b: *Antisemitismus in Österreich nach 1945. Ergebnisse, Positionen und Perspektiven der Forschung*. (Schriften des Centrums für jüdische Studien, 3). Innsbruck: Studienverlag.

Matthias WEBER, 1999: *Deutsche »Ostforschung«: Oldenburger HistorikerInnen befassen sich kritisch mit ihrer Wissenschaft*. <https://uol.de/einblicke/30/ostmitteleuropaforschung-statt-deutsche-ostforschung> (avgust 2020).

Wikipedia, 2020a: *Johann Gottfried Herder – Forschungsrat*. https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Gottfried_Herder-Forschungsrat (avgust 2020).

Wikipedia, 2020b: *Martin Wutte*. https://de.wikipedia.org/wiki/Martin_Wutte (avgust 2020).

Martin WUTTE, 1927: *Deutsch – Windisch – Slowenisch*. Nachdruck 1930. *Kampf um Kärnten*. Ur. Josef Friedrich Perkonig. Klagenfurt: Artur Kollitsch.

Reinhard ZEILINGER, 2001: *Geopolitische Begründung nationalstaatlicher Grenzen*. Robert Sieger und seine »Geographische Kritik der Grenzlinie des Vertragsentwurfs« von 1919. *Geopolitik. Zur Ideologiekritik politischer Raumkonzepte*. (Kritische Geographie, 14). Ur. Reinhard Zeilinger. Wien: Promedia. 64–77.

SCIENCE IS NOT UNBIASED – GERMAN NATIONALISM AND ANTI-SLOVENIAN ATTITUDES IN THE INSTITUTE OF GEOGRAPHY AT THE UNIVERSITY OF GRAZ

In the context of the growing national conflict in the Austro-Hungarian monarchy, Graz transfigured as the “most German of all German cities”. Accordingly, the bourgeois elites and university staff supported German nationalist politics. After the decline of the Habsburg monarchy, German nationalism radicalised in the interwar period, which led to increasing anti-Semitism – creating grounds for the National Socialist regime and its catastrophic consequences. It does not come as a surprise, therefore that these developments found repercussions in the Institute for Geography at the University of Graz. Although geography played a less important role in the academic National Socialist context compared to other disciplines (e.g.: history, anthropology, medicine or law), due to the institute being smaller than others, the examined publications nevertheless demonstrate German nationalist attitudes. Less characterised by an anti-Semitic mindset, geographers at University of Graz expressed a special type of hostility towards Slovenes and the Slovenian language. The first climax of anti-Slovene discourse by Graz geographers can be traced back to the consequences of the First World War (cession of Lower Styria to the new SHS state and its claims about the Slovene-speaking areas in Carinthia); another resulted from the conquest of large parts of Slovenia by the Third Reich in the National Socialist era. The continuity of German nationalist publications after the Second World War is also noteworthy –especially with Manfred Straka’s and Herbert Paschinger’s works holding an anti-Slovenian stance up to the 1970s and 1980s.